

A LESSZABÁLY, Pascal fogadása és az anya igazsága

„Az utolsó alkalom, hogy megértessük vele – de facto a végső pillanatban – ezt a rohadék lesszabályt. (...) Nem szerettem volna, hogy teljesen fölkészületlenül lépjen égi bírója elé.”

„Hogy értsed, a les kicsit olyan, mint a párhuzamosok nevezetes axiómája. (...) Leírtam neked, kisleányom, egy mondatba, jegyezd meg, ezt már nem akarom pontosabban megírni. (Les az, amit a bíró megad.)”

„Akkoriban olvastam Pascal számomra megdöbbentő, már-már fölháborító, hogy azt ne mondjam, égbekiáltó valószínűség-számításos eszmefuttatását, és ezt igyekeztem az evangéliumbíráskodás parancsának szellemében lenyomni a Miki torkán, mentünk edzésre...”

Esterházy Péter: *Semmi művészet*

A labdarúgás története oly szorosan összefügg a les történetével, hogy egyikről sem beszélhetünk a másik nélkül. A legfelületesebb, legismertebb és legvitatottabb szinten ez az összefonódás vitatható döntések sorozataként és az ezekre adott, nem ritkán viharos reakciókként jelenik meg (a les téves megítélése nemcsak mérkőzések, olykor bajnokságok és kupadöntők kimenetelét is befolyásolta).

Míndehhez – többnyire még mindig ugyanazon a felületes szinten – újabb viták kapcsolódnak arról, hogy a lescapda és a taktikázás mennyiben gátolja a játék dinamikáját, aminek következtében a védekezés diadalmaskodik a támadás fölött, és egyre kevesebb gól esik. Ebből a szempontból a lesszabály olyan problémák forrásának tűnik, amelyekkel a labdarúgásnak már a hivatalos kezdetektől szembe kellett néznie, ha meg akarta őrizni sportszerű, két csapat szabályok által irányított versengésén alapuló jellegét, ahol a végeredményről kizárólag a képességek, az akarat és a taktikai érettség döntenek.

Nem csoda, hogy időről időre felbukkan az a javaslat, amely a problémák megoldását a lesszabály eltörlésében látja. Számptalan kísérlet történt arra, hogy a futballt a lesszabály figyelmen kívül hagyásával játsszák. Az eredmények azonban minden esetben azt igazolták, hogy a vitás szituációk kiküszöböléséért, valamint az olyan vélhető előnyökért, mint a játék felgyorsulása és a gólok számának növelése, túl magas árat kellene fizetni: a lesszabály megszüntetése jelentős taktikai és stratégiai beavatkozást vonna maga után. A játék lényegét érintené. Bármennyire is felháborítóak a tévesen megítélt leshelyzetek, bármennyit is

szitkozódunk az élvezhetetlen mérkőzéseken, amikor az ígéretes ellentámadások rendre elakadnak a lescsapdában, el kell ismernünk: a les hozzátartozik a labdarúgáshoz.

Sőt, a les nem csupán hozzátartozik a labdarúgáshoz, mint valami marginália, hanem annak lényegi része. A les nem valamiféle kiküszöbölhető rossz, amivel a játékosoknak, az edzőknek és a nézőknek meg kellene békélniük. Sokkal inkább – ahogy azt a labdarúgás filozófusa mondaná (ha lenne ilyen egyáltalán) – a játék immanens alkotóeleme. A les efféle, már-már esszencialista felfogásához nemcsak a kiküszöbölésére tett sikertelen kísérletek vezethetnek el, hanem mindenekelőtt annak méltányolása, hogy milyen szerepet játszott ez a szabály a játék mai arculatának kialakulásában.

Míg a „kispályás” labdarúgásban nincs lesszabály – és láthatóan senkinek sem hiányzik –, addig a „nagy pályás” labdarúgásban nem elhanyagolható a szerepe. Ez talán összefügg azzal a különbséggel, amely egy bizonyos kvantitatív határ átlépéséből fakad. Míg a „kispályás” labdarúgást általában sportcsarnokokban játsszák, vagy ahol épp lehet, addig a „nagy pályás” füves játékerteret igényel, amelynek hossza száz méter körüli. Elég egy pillantást vetnünk e színtérre, és máris olyan környezetben találjuk magunkat, amely már a focisták és a játékvezetők jelenléte nélkül is felemel – és elbizonytalanít.

A futballpálya látványa kétségkívül felemelő, de – mint minden nagy, egyszínű és szabályos dolog – felébreszti bennünk azt az igényt, hogy vonalakkal szabdadjuk szét, amelyek a játék megkezdése után a látás és a tudat számára lehetővé teszik az egyes elemek alkalmi elhelyezkedésének, mozgásának és egymáshoz való viszonyának meghatározását. Így módon az aktuális helyzet időbeli összefüggésekbe rendeződik, összekapcsolódik a múlttal, és lehetővé teszi a jövőbeli események előrejelzését. Itt vannak, ugyebár, a fehér méscsíkok, amelyek két térfélre osztják a pályát, kijelölik a széleit, az öt és felest, a tizenhatost. Ezek a vonalak azonban változatlanok, így csupán a dinamikus játék külső kereteit jelölik. Ezzel szemben a lesvonal a játékosok helyzetétől függően folyamatosan változik, még akkor is, ha a labda nincs mozgásban. Egy láthatatlan, de bármikor megeleveníthető vonal.

Ennek alapján kijelenthető, hogy a lesszabály két olyan feltételnek is eleget tesz, amelyek gyakran ellentétként jelennek meg. Abból a nézőpontból, amelyet strukturalistának nevezhetnénk, a binarizmus elvének alkalmazásaként is felfoghatjuk, amelynek köszönhetően a természeti jelenségek mezejének folytonossága jelek artikulált rendszerévé alakul át. A lesvonal kijelölésének eredményeként a játéktér két, egymást kiegészítő részre osztódik – az *in-side* és az *off-side* területre. A strukturalista lelkét megörvendezteti, hogy így módon működésbe lép az az előfeltevés, melynek alapján minden elem értékét a többi elemhez való viszonya határozza meg. S valóban: a lesállást nemcsak az a hely szabja meg, ahol az adott játékos éppen tartózkodik, hanem a csapattársak pozíciói is. A meghatározás szigora azonban, amely alapján egy futballista a csapattársaihoz képest *in-side* vagy *off-side* helyzetben van, ebben az esetben nem jelent olyan merevséget, mint amilyen a strukturalista indíttatású konstrukciókat gyakran jellemzi. A leshelyzet binarizmusában a meghatározás egyértelműsége összekapcsolódik az alkalmazás lehetőségének dinamikus variabilitásával. Mintha ebben a szabályban a meghatározás egyértelműségéről és változatlanóságáról szőtt strukturalista álom a bináris oppozíciók segítségével folyamatosan összekapcsolódna azzal az igénnyel, amely a játék során kialakuló szituációk változékonyságát hivatott előmozdítani.

E tulajdonság – egyszerre megtestesíteni a stabilitás követelményét, amely egy szabály esetében különösen fontos, és azokat az igényeket, amelyek a játék dinamikus jellegéből fakadnak – jól megfigyelhető, ha egy pillantást vetünk a les történetére: a változtatások mindig a játék egyedi arculatának kialakításához járultak hozzá. Míg az 1863-ból származó első írott szabályok szerint minden előreadás lesnek minősült – amelynek köszönhetően a labdarúgás a rögbihez vált hasonlatossá –, addig a későbbi előírások azon játékosok számát szabályozták (előbb háromra, majd kettőre), akiknek a támadó játékos és az ellenfél kapuja között kell tartózkodniuk. A két játékosra csökkentést 1925-ben fogadták el, és azóta is ez a szabály van érvényben. Az ismert 11. szabály kimondja, hogy a játékos akkor van leshelyzetben, „ha közelebb van az ellenfél kapuvonalához, mint a labda és az utolsó előtti ellenfél”. Tisztában vagyunk azzal, hogy e szabályok mindegyike jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a labdarúgás elnyerje mai jellegét.

Vitathatatlan, hogy a les története e szabály stabilitásáról tanúskodik: az első írott szabályoktól máig csupán néhány lényegesebb változtatást figyelhetünk meg. Ezeket mindig akkor fogadták el, amikor az érvényben lévő szabály már korlátozó jelleget öltött – fékezte a játék lendületét, illetve a destrukción alapuló taktikákat segítette, s végső soron unalmas mérkőzésekhez vezetett, amelyekben kevés gól született, és gyakran gól nélküli döntetlennel végződtek. Sokat elárul a változtatásra tett javaslatok természetéről, hogy egy közelmúltban eszközölt, lényeges beavatkozást egy majdhogynem jelentéktelen változtatás előzött meg: 1995-ben a lesen álló játékosra vonatkozó megfogalmazás az „előnyt szerez leshelyzetéből” az „előnyt akar szerezni leshelyzetéből” kifejezésre változott. Ez a megfogalmazás 2005-től szabályként is érvénybe lépett, s további, immár jelentősebb módosulásokkal együtt nemcsak a játék jellegét befolyásolta nagymértékben, hanem a játékosok felkészülésére és az edzéseken gyakorolt szituációkra is hatással volt.

A lesszabály történetére vetett pillantás ily módon egy vitathatatlan és tartós konzervatívizmusról árulkodik. Minden változtatást hosszas előkészületek előztek meg, s a változtatások csak az aktuális állapotok alapos elemzése és a következmények körültekintő mérlegelése után léptek érvénybe. Ugyanakkor az a fejlődésvonal is kirajzolódik, amely alapvetően a játék felszabadítására, a játékosok kreativitásának elősegítésére, egyszerűen a liberalizáló tendenciák és közelítésmódok megerősítésére irányul. Ahogy az imént a lesszabály formális természetének ecsetelésekor figyelemre méltó egyensúlyt állapítottunk meg a statikus és a dinamikus jelleg között, úgy most egy másik, nem kevésbé figyelemre méltó egyensúly bontakozik ki előttünk a konzervatív és a liberalizáló megközelítés között – ami újra csak azt a régi igazságot igazolja, hogy az igazi konzervativizmus megköveteli a változtatás készségét és képességét.

Hogy legalább futólag utaljunk ennek az egyensúlynak a jelentőségére, hasonlítsuk össze azokkal az erőfeszítésekkel, amelyek a politikai életben igyekeznek ugyanezt az egyensúlyt – kevésbé meggyőző eredményekkel – elérni. Természetesen a mi közép-kelet-európai viszonyainkról beszélek, ahol a politikai konzervativizmus a maga küldetését általában úgy értelmezi, mint annak kötelességét, hogy figyelmen kívül kell hagynia a társadalmi helyzet változásaiból fakadó kihívásokat, miközben bezárkózik a megmerevedett tradíciók dohos kamrájába, és e tradíciók dogmatikus hirdetőjeként lép fel, amivel a liberalizmust – közvetlenül vagy közvetve – egy olyan doktrína szerepére kárhóztatja, amely időről időre azzal az igénnyel lép fel, hogy az alapoktól kezdve egy új világot építsen fel, s ha ez megint nem sikerül, akkor úgy próbálja meg igazolni tevékenységének káros következményeit, hogy arra hivatkozik, az eredeti szándék más volt. A lesszabály módosításai azt igazolják, hogy minden változtatással sikerült megoldania azt a problémát, amely a politikai életben nagy valószínűséggel kibékíthetetlen konfliktusokhoz vezetett volna.

De még mindig nem tettünk említést arról a legfontosabb meghatározásról, amely a lesszabály megfogalmazásaiban és alkalmazásának mikéntjében a kezdetektől a mai napig megjelenik. Ideje, hogy megközelítsük a lesszabály minden formájának lényegi pontját, azt a helyet, ahol a konzervatív tendencia összekapcsolódik a liberalizáló erőfeszítésekkel, hogy közösen teremtsék meg egyfajta – ha mondhatjuk így – arbitralizmus kialakításának feltételeit. A lehető legvilágosabban kell ezt kifejezni, olyan világosan, ahogyan maguk a szabályok is megfogalmazzák: arról, hogy melyik játékos van leshelyzetben, végül mindig a játékvezető dönt. A döntés jogát a 11. szabály is a játékvezetőre ruházza, amikor kimondja, hogy ő az, akinek döntenie kell arról, hogy a lesen tartózkodó játékos előnyt akar-e szerezni leshelyzetéből. Ez pedig – tisztán elméleti szempontból nézve – eléggé bizonytalan ügy, mivel a testi megnyilvánulások rögzítésén túl feltételezi az érintett intencionális szférájába történő betekintést is. Mindehhez végső soron hozzájárul valamennyi játékos azon törekvése is, hogy elvileg minden helyzetből valamilyen előnyt szerezzen a csapatának. A játékvezetésnek e vonatkozásai parttalan viták forrásává válhatnak (a gyakorlatban a nézők számára gyakran azzá is válnak), ez a lényegen azonban mit sem változtat: az adott szituációban a játékvezető a végső instancia. Ha lest ítélt, ismét megerősítést nyer a mondat, amelyet emelkedett határozottsággal fogalmazott meg Esterházy Péter édesanyja. Persze, nem mondott semmi újat, csupán elismételte a számtalanszor elhangzottakat. Kijelentésével azonban igazolta, hogy egy jól ismert és általánosan elfogadott igazság

kimondásának aktusa bizonyos helyzetekben új jelentést nyerhet, s új hatásokat is kiválthat. Ezek hatékonyságát pedig semmiképp sem csökkenti az abból fakadó bizonytalanság, hogy vajon a kijelentés szerzője képes volt-e a lesszabályt konkrét helyzetekben felismerni. Függetlenül attól, képes volt-e vagy sem, vitathatatlan marad, hogy csak a megítélt lesszámít tényleges lesnek. Ezt sosem fölösleges elismételni.

Vitatkozhatunk, helyes volt-e egy adott döntés, a televíziós és digitális technika segítségével pedig ma már arra is lehetőségünk van, hogy pontosan meghúzzuk a vonalat, amely a labda elrúgásának pillanatában elkülönítette a les területét a pálya többi részétől, s amely ennél fogva megmutatja, hogy az érintett játékos kívül tartózkodott-e vagy belül. Csakhogy a nyilvánvalóan téves döntés is érvényben marad, ha erről úgy döntött az a személy, aki a kérdésben az egyedüli tekintély. A labdarúgást szabályok irányítják, ám e szabályok alkalmazása a konkrét esetekben a játékvezető kompetenciája. Ez minden szabály alaptétele.

Utaltunk rá, hogy a füves pályán zajló események szemlélésekor a látható fehér vonalak mellett azonosítható az a láthatatlan vonal is, amely a játékosok mozgását követő lesszabályból képződik. Valamennyi kicsit is beavatott néző tudja, hogy a partjelző gesztusait is figyelemmel kell kísérni, a kezében tartott zászló helyzetét, főként pedig a játékvezető kezét és sípjának hangját. Azonban nem tudatosítjuk eléggé a labdarúgás különös ontológiájának következményeit, amely szerint a les létezéséről az dönt, hogy a játékvezető megadja. Ebben az esetben csak egyetlen ember létezik, aki számára az *esse a percipin* alapul, mégpedig függetlenül attól, hogy mit láttunk mi, nézők és játékosok, és mit bizonyítanak a tévékamerák „objektív” felvételei.

Vajon ez az azonnali és visszavonhatatlan ítélet az önkényesség megnyilvánulása lenne? Gyakran így érezzük, s aztán a szerintünk hibás döntésre dühös felkiáltással, füttyüléssel, szitkozódással reagálunk, szélsőséges esetben pedig megpróbáljuk az igazságtalanság okozóját eltalálni valamilyen tárggyal. Hasznos lenne, ha ehelyett – vagy legalább ezt követően – képesek lennénk felidézni, és lehetőség szerint elsajátítani azt az igazságot, hogy „les az, amit a bíró megad”, amivel egy csapásra elfogadnánk e játék különös ontológiáját. Elismerem, e magatartás kétségkívül magán viseli a rezignáció jegyeit, amely nehezen egyeztethető össze a játék szenvedélyes átélésével, mindazonáltal nem kell, hogy ez legyen a döntő mozzanat. Azzá – legalábbis szerencsés esetekben – a labdarúgás szellemiségének elfogadása válik. Minden rossz játékvezető és tévesen megítélt les ellenére.

Nem véletlenül emlékeztet ez arra a szituációra, amelyben Pascal megtette híres fogadását. Pascal bizonyosra vette, hogy az ész sosem lesz képes meggyőzni az embert Isten létezéséről, és ha csupán abból indulnánk ki, amit az érvek és a bizonyítékok szolgáltatnak, akkor örökre bizonytalanok maradnánk ebben a rendkívül fontos kérdésben. Ha azonban fogadást kötünk Isten létezésére, bebizonyosodik, hogy az, aki rá fogadott, nem veszíthet, mivel ha Isten létezik, őt az örökkévalóság jutalma várja, ha pedig mégsem létezik, akkor az erre fogadó sem veszíthet semmit. Ahelyett, hogy arról elmélkednénk, miképp következik Isten fogalmából Isten létezése, és mindenhatósága miként egyeztethető össze a világban tapasztalható nyomorral, szerencsétlenségekkel és rosszal, a labdarúgás léte olyan fogadási lehetőséget ajánl, amely a hitet előnyös döntésként láttatja. A labdarúgás szellemiségébe vetett hit lehetővé teszi e fogadás laikus, az e világi környezetben gyökerező és időben behatárolt változatát. Aki e fogadásban a létezésre fogad, vagyis képes felülemelkedni csapatának vereségein, a rossz játékvezetésből fakadó csalódásokon, az egész világot behálózó korrupciós üzemeken, annak ugyan nem az öröklét lesz a jutalma, ám a futball szeretete s a meccsre várakozás izgalmaiból fakadó öröm mindenképp. És ez manapság jóval előnyösebb választás annál, mint amit a labdarúgás halálának szószólói hirdetnek.

Megkockáztatom a kijelentést: Esterházy Péter édesanyja a lesszabály megértésének hiányában is kellő felkészültséggel lépett mennyei bírójá elé.

■ ■ ■
Keserű József fordítása

■ ■ ■
Miroslav Marcelli (1947): szlovák filozófus, a Comenius Egyetem tanára. Könyvei magyarul a Kalligramnál: *Foucault, avagy Mássá lenni* (2006), *A Barthes-példa* (2011)

Keserű József (1975, Párkány): irodalomkritikus, a Selye János Egyetem oktatója. Az MA Populáris Kultúra Kutatócsoport egyik alapító tagja. Komáromban él.